RECERCA
67

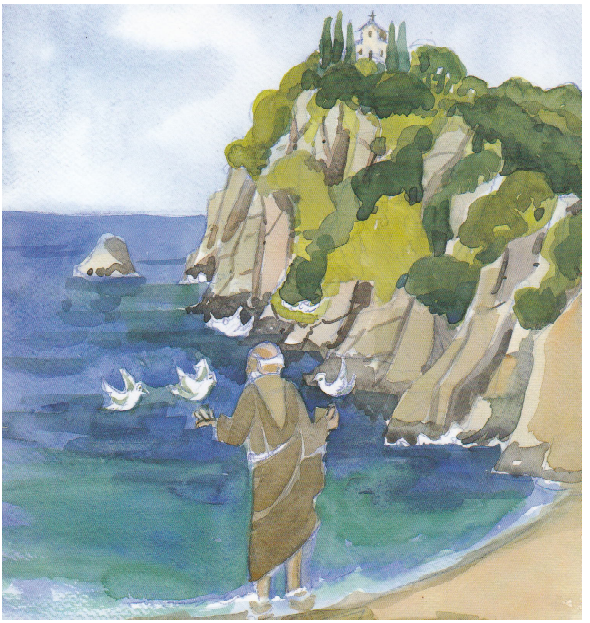

ELIES DE CORTONA, DISCUTIT ADMIRADOR DE FRANCESC D'ASSÍS

Fra Frederic Raurell

ELIES DE CORTONA, DISCUTIT ADMIRADOR DE FRANCESC D'ASSÍS

Fra Frederic Raurell

A tall d'introducció

Entrar en el tema anunciat pel títol constitueix un risc laberíntic, sobretot, per a qui no és expert en historiografia franciscana, com és el cas del qui signa aquest treball. Això obliga a tenir en compte la relativament nombrosa bibliografia i fins i tot llegir els plantejaments del tema en historiadors-biògrafs com Paul Sabatier i Raoul Manselli, ambdós crítics vers la figura d'Elies.[1] Després d'uns anys de desinterès i ignorància per la figura de fra Elies, el discutit personatge vers els anys setanta tornà a desvetllar l'interès dels franciscanistes, tot i que no ha estat fàcil tornar de nou a l'estudi d'Elies de Cortona o d'Assís, com avui majoritàriament se l'anomena, tal es veu fins i tot en estudis crítics moderns.[2] Però ja a començament del s. XX apareix alguna biografia

---

1. P. Sabatier, *Vie de Saint François d'Assise*, Paris 1893. L'última edició, pòstuma, fou publicada a cura de la seva dona a París en 1931. Com ja és sabut, l'obra fruí d'un gran èxit, d'una gran acceptació, en part degut a la gran admiració i empatia de Sabatier per la figura del Sant d'Assís, la simpatia d'un romàntic francès. Malgrat les limitacions de la biografia de Francesc de Sabatier, la seva obra representa un autèntic canvi de direcció en els estudis sobre el Sant, sobretot perquè ell col·loca al centre del debat entre els historiadors el problema de les fonts, especialment dels escrits de Francesc més o menys ignorats per la historiografia dels decennis anteriors. Cf. F. Raurell, «Paul Sabatier, la vida de Francesc d'Assís», en *Amics heterodoxes de Francesc d'Assís*, Barcelona 2014, pp. 55-89. Pel que fa a Manselli, cal tenir sobretot en compte la tercera edició de la vida de Francesc. R. Manselli, *San Francesco*, Roma 1982. El seu judici sobre Elies és sempre reductiu o simplement negatiu, en això influenciat per Sabatier.

2. Cf. *Elia di Cortona tra realtà e mito*. Atti dell 'Incontro di Studio, Cortona, 12-13 luglio 2013, Spoleto 2014. En aquesta obra es veu la grandesa històrica del personatge, que la *damnatio memoriae* creada principalment per Salimbene de Adam, esdevingué

important.[3] Mereix ser esmentada entre les obres de principis del s. XX la del caputxí R. DE NANTES, *Histoire des Spirituels dans l'Ordre de Saint François*, Paris 1909. En aquesta biografia l'autor se serveix indiferentment de fonts de finals del s. XII i de començaments del s. XIII i d'obres més tardanes de caràcter clarament historiogràfic, com les de L. WADDING, *Annales Minorum seu trium a Sancto Francisco Institutorum*, VI, terza edizione, a cura di J.M. Fonseca, Florentiae 1931, pp. 2; 77; 103. És obligatori també, llegir l'obra del gran franciscanista caputxí GRATIEN DE PARIS, *Histoire de la fondation et de l'évolution de l'Ordre des frères Mineurs au XIII*è *siècle*, Paris-Gembloux 1928. Sap apreciar l'obra de Lemp, per bé que no sempre hi està d'acord.[4]

Els estudis que s'han anat succeint a partir del 1926 en ocasió de la celebració dels set-cents anys de la mort de Francesc d'Assís possibiliten un plantejament més serè i objectiu sobre la discutida figura d'Elies.[5] La discussió i la «revalorització» de la figura del frare vicari de Francesc d'Assís ha estat possible a l'edició crítica de les biografies oficials de Francesc.[6] Es pot dir que en el moment present han cristal·litzat definitivament les dues lectures historiogràfiques contraposades de fra Elies, una contraposició que l'especialista en Elies, Giulia Barone, ha cercat d'explicar en els seus estudis. Aquesta estudiosa ha contribuït amb la seva lectura crítica de Paul Sabatier i Raoul Manselli a plantejar millor el tema.

---

un factor no secundari en el naixement d'un mite negatiu, o simplement d'una difamació.

3. Entre aquests cal esmentar, sobretot, la d'E. LEMP, *Frère Elie de Cortone. Étude biographique*, Paris 1901. Lemp estudia bé el personatge i intenta amb honestedat intel·lectual de comprendre'n els esdeveniments i el presenta en desconfiança vers Gregori IX i la Curia de Roma. Elies hi apareix com a carnífex i víctima a la vegada. Per a Lemp la relació d'Elies amb Francesc és l'autèntic i insoluble problema, que impedeix de pronunciar sobre ell un judici definitivament negatiu: «Il du valoir mieux que sa réputation, puisqu'il put être l'ami d'un François d'Assise» (pp. 170-171).

4. El retrat que Gratien fa d'Elies és el d'un home de gran capacitat de treball, un home intel·ligent, de grans qualitats i grans defectes (pp. 140-143)

Una figura no fàcil de definir

Raoul Manselli es lliurà amb passió a la història del moviment, després orde, de Francesc d'Assís, prestant gran atenció al problema de les fonts. Per això crida l'atenció la manera quasi d'esquitllentes amb què tracta la figura d'Elies, i això amb unes referències no gaire positives vers el frare de Cortona o Assís.[7] En aquest punt Manselli apareix depenent de la *Vida* primera de Tomàs de Celano, que s'ha de dir clarament que falsifica els fets.[8] És curiós veure com Manselli clou el seu llibre amb l'escena de la mort de Francesc sense expressar cap judici sobre Celano d'haver falsificat volgudament l'última benedicció del Sant moribund.

---

5. En 1926 es celebrà amb gran solemnitat el setè centenari de la mort de Francesc d'Assís. Nicola Canali, fill d'una família noble d'Umbria, procurà que el legat pontifici per a les celebracions a la basílica del Sacro Convento fos el cardenal Merry del Val, d'espiritualitat i cultura gens franciscana. Cf. F. RAURELL, *L'antimodernisme i el cardenal Vives i Tutó*, Barcelona 2000, pp. 356; 437;449;556;569;637. En ocasió d'aquest setè centenari Assís «recupera» el seu aspecte medieval gràcies, sobretot, al seu batlle Arnaldo Fortini, que fins i tot escriu una biografia de Francesc: A. FORTINI, *Nuova vita di San Francesco*, Assisi 1959. Però l'ancià i honest estudiós no afegeix res de nou a la seva valuosa obra del vintenni 1894-1914.

6. És així que s'explica l'aparició de l'interessant article de M. BIHL, «De epístola Fratris Heliae circa transitum sancti Francisci», en *Archivum Franciscanum Historicum* 23 (1930) 410-418. Bihl, doncs, publica la carta enviada per Elies, anunciant la mort de Francesc. Bihl fa notar el profund sentiment d'afecte que unia Francesc i Elies. Fa una relectura de la carta F. ACCROCCA, «Un apocrifo, la «lettera» encíclica di Frate Elia sul transito de Francesco», en *Collectanea Franciscana* 65 (1995) 473-509.

7. Diferents estudis publicats després dels anys 1950 el designen com «frate Elia d'Assisi»: A. POMPEI, «Frate Elia d'Assisi nel giudizio dei contemporani e dei posteri», en *Miscellanea Francescana* 54 (1954) 539-635; G. BARONE, «Frate Elia d'Assisi», en *Bollettino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo* 85 (1974-1975) 89-144. Aquesta autora és una gran experta en l'estudi de fra Elies. Coneix bé les fonts franciscanes i els franciscanistes moderns com E. Lempe, Paul Sabatier, Raoul Manselli etc. G. BARONE, «Elia d'Assisi», en *Federico II. Enciclopedia federiciana*, I, Roma 2002, 506-509. P. MESSA, *Elia di Assisi a Cortona. Storia di un passaggio*, Cortona 2005.

La visió negativa de Manselli sobre la figura de fra Elies apareix també quan tracta de les cures que el seu «vicari» li presta els últims anys de la seva vida.

Manselli no revisa el seu judici negatiu sobre fra Elies en la seva obra del 1980: «Nos qui cum eo fuimus»,[9] una de les fonts que més inspiren el franciscanista Manselli, i en aquest punt coincideix amb Sabatier.

---

8. Aquesta mutació de la veritat l'havia ja denunciada P. SABATIER, *Speculum perfectionis*, Milano 1903, p.C.: «Évidemment Celano avait été indignement trompé par frère Elie. Cela suffit-il à l'excuser?».

9. R. MANSELLI, *«Nos qui cum eo fuimus». Contributo alla questione francescana*, Roma 1980 (Biblioteca serafico-cappuccina, 28). L'obra és examinada críticament per l'estudiós de l'Istituto Storico dei Cappuccini per F. ACCROCCA, «Raoul Manselli e la questione francescana», en *«Nisi granum frumenti...». Raoul Manselli e gli studi francescani*, Roma 2011 (Biblioteca seraphico capuccina, 93), pp. 71-113.

El cert és que no resulta fàcil desxifrar l'enigma o els enigmes que rodegen la figura d'Elies, no resulta fàcil respondre a la pregunta de qui fou verament Elies, quines foren realment les relacions de confiança de Francesc d'Assís per encomanar a Elies la gestió de la seva obra carismàtica. Com ja hem dit, la resposta no és fàcil perquè quasi totes les informacions sobre el discutit personatge provenen dels seus adversaris, a voltes transformats en enemics, dels quals hom no es pot fiar gaire. Sigui el que sigui, hom no pot deixar de tenir en compte que, segons la majoria de les fonts, un fet repetit és que Francesc sempre mostra estima i confiança en la persona d'Elies.[10] És possible que 1*Celano* assumint l'acusació contra Elies dels adversaris hagués volgut congraciar-se amb els «zelanti».[11]

Un punt delicat i central d'aquesta deformació, d'aquesta caricatura d'Elies és certament l'acusació que li feien molts dels seus adversaris d'haver afavorit i recolzat massa els laics, en sentit de frares no clergues. Però aquest comportament en lloc de destruir l'esperit de Francesc el que cercava era salvar un element essencial. Però els clergues no l'entengueren o no el volgueren entendre.

---

10. Sobre aquest punt resulta interessant l'obra de fisonomia institucional no biogràfica de T. Desbonnets, *De l'intuition à l'institution: Les Franciscains*, Paris 1982.

11. El que és evident és que Bonaventura en la *Legenda maior* s'ha servit amb habilitat política de l'acusació contra Elies d'haver fet desaparèixer el primer esbós de la Regla del 1223 per reafirmar el caràcter «sobrehumà de la Regla», dictada directament per Déu a Francesc. Cf. G. Barone, «Frate Elia: suggestioni di una rilettura», en *I Compagni di Francesco e la prima generazione minoritica*. Atti del XIX Convegno della Società di Studi Francescani (Assisi, 17-19 ott. 1991), Spoleto 1992; Id., *Da frate Elia agli Spirituali*, Milano 1999; G. Miccoli, *Francesco d'Assisi. Realtà e memòria di un'esperienza cristiana*, Torino 1991.

12. S. Nobili, «Biografia e agiografia nelle cronache duecentesche: il caso di Salimbene de Adam», en *Biografia, agiografia e persona dal mondo antico al Medioevo*. Atti del Seminario di Studi (Firenze, 10-11 marzo 2003), a cura di L. Canetti, Firenze 2005, pp. 365-376.

13. O. Guyotjeannin, *Salimbene de Adam, un chroniqueur franciscain*, Turnhout 1995; també G. Barone, *Da Frate Elia agli Spirituali*, Milano 1999.

La «damnatio memoriae» o el mite negatiu en Salimbene de Adam

La «damnatio memoriae», pel que fa a Elies, fou en bona part creada per Salimbene d'Adam en la seva *Cronica*, on ell atribueix una sèrie de defectes i culpes al vicari de Francesc.[12] El vocabulari d'aquest autor palesa inconcreció i manca de veracitat documentària.

Sobre la vida i genealogia de Salimbene resulta útil i actual en els estudis recents la monografia de Guyotjeannin.[13]

Salimbene, abandona l'estat laïcal malgrat l'oposició de la família, sobretot del pare, aristòcrata de la ciutat de Parma, el qual viatja a Assís en 1238 per convèncer el fill a retornar a casa.[14] És en aquest punt que comença una de les típiques digressions de la *Cronica* de Salimbene sempre amb la finalitat de servir a les intencions i intencionalitat del cronista. Es tracta, de fet, de la vida de fra Illuminato, destinat a esdevenir bisbe d'Assís i cridat en causa com a testimoni fiable dels fets.

Després d'haver resseguit breument aquests elements biogràfics, Salimbene introdueix el famós episodi de la irrupció del seu pare Guido de Adam en el convent. Elies s'assabenta que el novici Salimbene plantant cara al seu pare s'ha comportat amb coratge i virilitat («viriliter», p. 58). El ministre com a premi li permet escollir la província on donar els primers passos com a franciscà.

A un cert moment el relat analític de Salimbene s'interromp i comença el *Liber de prelato*, que s'enceta així: «Incipit liber de prelato quam feci occasione fratris Helye et multa et utilia continet» (p. 136).

---

14. A Assís el pare de Salimbene, Guido de Adam, és interceptat per fra Illuminato, que en aquell temps era secretari d'Elias i després fou bisbe d'Assís. Illuminato explica a Elies els intents de la família De Adam de convèncer el jove de sortir de l'Orde. Cf. SALIMBENE DE ADAM, *Cronica*, edidit G. Scalia, Turnhout 1998-1999, Tomus I, a. 1168-1249.

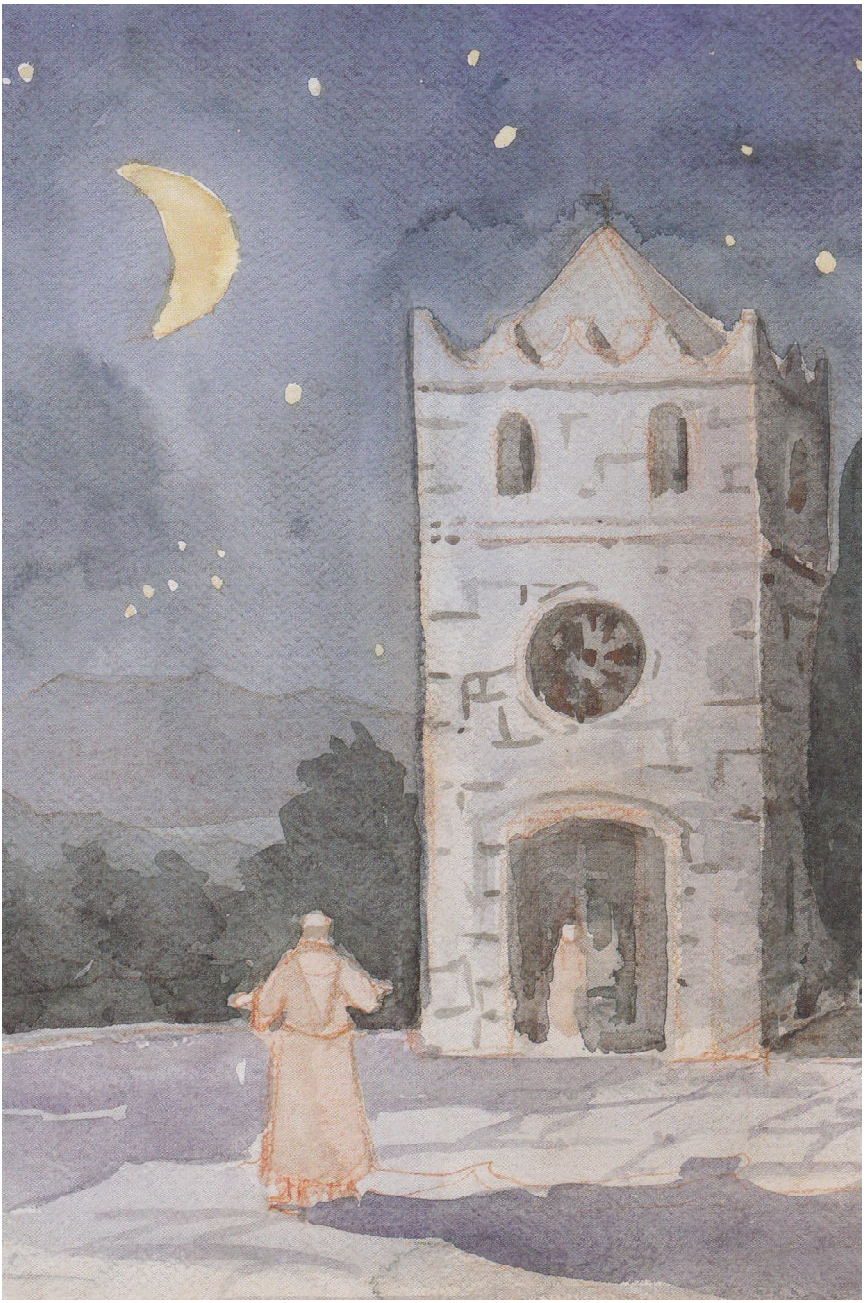

Elies de Cortona (d'Assís) és, per tant, ja des del títol, el que ha donat peu a parlar dels bons prelats. Però el desenvolupament del relat no confirmarà allò que espera el lector, perquè Elies, tal com el presenta Salimbene de Adam, no és el model del bon prelat present en la crònica, sinó l'exponent més genuí de com un ministre pot ser absolutament indigne de la responsabilitat que li ha estat confiada.

Salimbene demostra saber utilitzar els instruments de la *logica modernorum*: hi ha una pregunta fonamental (quines han de ser les virtuts d'un bon prelat) i una resposta articulada en *distinctiones* (la primera virtut, la segona etc.). En temps de Salimbene a l'antiga predicació en la qual s'exposava narrativament un passatge de la Bíblia prenia lloc l'exposició «moderna», reflexió basada sobre un verset bíblic, l'anomenat *thema*, que permet travessar tota la Bíblia i il·lustrar les citacions intertextuals.[15] En algunes pàgines del *Liber* Salimbene procedeix exactament així en la partició del *thema*. Des de les primeres paraules Elies assumeix una connotació negativa que s'anirà progressivament accentuant: es diu explícitament «erat Helyas pessimus homo», una mena de *leitmotiv* que mai no abandona el cronista.

Salimbene passa immediatament a desmerèixer la figura d'Elies a qui descriu com una persona rústega i grollera. Abans fa notar que era d'orígens humils i que anteriorment era matalasser, *homo rusticus*.[16]

---

15. Cf. S. Nobili, «Salimbene da Parma tra narrativa e predicazione», en *Letteratura in forma di Sermone. I rapporti tra predicazione e literatura nei secoli XIII-XVI*, (Atti del Seminario di Studi di Bologna, 15-17 nov. 2001) a cura di G. Auzzas – G. Barretti – D. Delcono, Firenze 2003, pp. 301-314.

16. Cf. R. Fossier, *Le travail au Moyen Âge*, Paris 2000. L'autor fa observar com el *rusticus* és menyspreat per l'intel·lectual també pel seu tradicionalisme i per la seva oposició al canvi (p. 189). Sovint el *rusticus* és assimilat al *pauper*, a la persona inculta. Salimbene designa Elies com a *rusticus*, en el sentit d'ignorant, illetrat, en contraposició amb l'elit clerical instruïda de la qual Salimbene mateix en fa part.

Entre les coses que provoquen el fàstic d'un home culte i sensible com pretén ser Salimbene és el fet que una persona rústega i grollera es vulgui presentar com a Cavaller: tenim un «vilà a cavall», segons Salimbene.

Les acusacions contra Elies travessen els escrits de Salimbene: golafre i sensual; el vocabulari que usa, abús de metàfores, cosa greu per a un predicador, sobretot si és franciscà, que s'hauria d'expressar sempre *apertis verbis*, de manera que el puguin entendre fins la gent més senzilla. Un altre defecte greu –segons Salimbene– d'Elies és que com a ministre general acull en l'Orde «multos inutiles, scilicet fratres laicos» (141-142). Salimbene denuncia que els frares no clergues ocupen indignament el lloc dels clergues i que fins i tot sovint n'usurpen els càrrecs, i això malgrat que en l'Orde «esset copia bonorum clericorum» (144).

Un altre defecte que senyala Salimbene és que Elies no segueix les constitucions generals «ex quibus et Regula conservatur et regitur Ordo» (145). Hi ha molta anarquia i molts llecs porten la tonsura i fan de directors espirituals dels fidels.

El seu exemple i el seu magisteri fa que molts menystinguin l'estudi i la cultura, en nom d'una malentesa simplicitat. També l'acusa de no visitar mai l'Orde, sinó que resta a Assís o a Celle da Cortona, desobeint les prescripcions de Francesc: no és *pastor*, sinó un home que només pensa en si mateix (147-148).

El llibre de Salimbene *Liber de prelato* s'ha de llegir com un *Tractatus contra Helyam.* Salimbene condemna totalment Elies. Després de l'excomunió, en un últim intent de salvar-lo el ministre general envia Gherardo da Modena per cercar de convèncer Elies que estava a les Celle de Cortona. Però durant la nit Gherardo veu dimonis que volen com rates-penades (pipistrelli) sobre la testa (238): Elies s'ha convertit en una creatura demoníaca i res no el pot salvar.

En un crescendo retòric únic es parla de la mort d'Elies i de com un custodi fa exhumar el cos d'Elies per ser tirat en el femer: «Et quidam custos fecit corpus Helye exhumari et in sterquilinium proici» (239). A Elies, doncs, és reservat el destí dels heretges. Salimbene conclou: «Et haec de fratre Helya dicta sufficiant» (239). El cel i el tema contra Elies.

El fet és que no existeix una *Vita beati fratris Heliae*. L'únic text totalment dedicat a l'home que estigué al capdavant de l'Orde dels Frares Menors de 1221 a 1227 i de 1232 a 1239 és el ja esmentat *Liber de prelato* inserit per Salimbene de Adam en la seva *Cronica* de 1289.[17] La documentació de què es disposa es mou entre alguns, pocs, testimonis moderadament elogiosos i molts testimonis que van des de la indiferència a l'atac frontal.

Els testimonis redactats abans de la seva deposició de 1239 li són totalment favorables; a poc a poc es passa de l'elogi a la relativa indiferència, fins a l'atac frontal. Així tenim que Celano pot passar d'una visió positiva a una negativa segons que l'obra que escriu hagi estat redactada abans o després de la fatídica data de 1239. Certament que es conserven alguns escrits d'Elies, però cap d'ells amb valor autobiogràfic.[18]

Hi ha una sèrie d'etapes registrades de la vida d'Elies que s'han de tenir en compte: 1) Els seus orígens i els seus inicis en la comunitat franciscana (1217-1221); 2) el seu nomenament com a cap de l'Orde de Frares Menors (1221-1227); 3) les eleccions a les quals s'ha sotmès (1221-1232); 4) el seu actuar (1221-1232); 5) la seva espiritualitat (1217-1232)

---

17. Salimbene de Adam, *Cronica*, ed. G. Scalia, Turnhout 1998-1999.
18. *Obedientia quam frater Helias generalis minister misit fratribus Sancti Bartholomei apud Valencenas*, Hannover 1896, pp. 294-295; *Epistola encíclica de transitu S. Francisi a fratre Helia tunc ordinis Vicario generali ad omnes provincias Ordinis missa*, en *Legendae Francisci Assissiensis saeculis XIII-XIV conscriptae*, Quaracchi 1926-1941 (Analecta Franciscana, X), pp. 523-528.

1.- Els orígens i inicis

Segons Salimbene en la seva *Cronica*:

«El pare de fra Elies era de la diòcesi de Bolonya, mentre que la seva mare era d'Assís. Elies cosia matalassos i a Assís ensenyava els infants a llegir el Salteri. Era anomenat Elies».[19]

Probablement s'ajunta a Francesc i als seus companys a Assís, atret pel fill de Pietro Bernardone. No sembla que Elies hagués format part del grup dels dotze companys que anaren a Roma en 1209. Elies probablement pertany al grup de la segona generació, i que s'uniren a Francesc una vegada aquest hagué tornat de Roma.

Hi ha lligam entre l'elecció del nom del profeta del Carmel i la vida eremítica. El nostre Elies seguidor de Francesc tingué relació amb la comunitat de la Muntanya del Carmel, que es considera fundada pel profeta. L'escollir Terra Santa comporta per a Elies una dimensió missionera, crística i escatològica.[20] Però hom no sap pràcticament res de l'activitat d'Elies a Palestina.[21] Quan Francesc anà a Orient en 1219,

---

19. CSal., p. 137: «Fuit tenim unus parens fratris Helye, scilicet pater, de epicospatu Bononiae, de Castro Brittorum. Mater vero de Assisio fuit et vocabatur in saeculo Bonusbaro, et suebat cultras et docebat puerolos in civitate Assisi psalterium legere, ingressus autem Ordinem fratrum minorum vocatus fuit Helyas.» Les creatures aprenien a llegir per mitjà del Salteri. Elies, doncs, era mestre.

20. M. F. Casuto, «Non propheta, sed apostata: The Eschatology of Brother Elias of Cortona and his Deposition as Minister General in 1239», en *That Others May Know and Love. Essays in Honor of Zachary Hayes, O.F.M., Franciscan, Educator, Scholar*, ed. M.F. Cusato – F.E. Coughlin, St. Bonaventure University, New York 1997, pp. 125-148.

21. Cf. S. Vecchio, «Elia d'Assisi», en *Dizionario biografico degli Italiani*, XLII, Roma 1993, pp. 450-458.

probablement Elies l'acolliria no a Egipte, sinó a Síria.[22] Quan Francesc marxà de Síria a la primavera de 1220 per fer-se novament càrrec de l'Orde, prengué amb ell «fra Elies, fra Pere Cattani – que fra Elies havia admès a l'Orde quan era ministre de Síria – i retornà a Itàlia».[23] A partir d'aquest moment els destins de Francesc i d'Elies quedaran íntimament lligats. En un primer moment Francesc nomena Pietro Cattani com a successor seu en el capítol del 29 de setembre de 1220. Quan Cattani morí el 10 de març de 1221, Elies fou nomenat successor seu i així «Elies és anomenat vicari del benaurat Francesc», com el descriu Jordà de Giano.[24]

2. Elies com a vicari: 1221-1227

El primer testimoni que hom troba d'aquest títol donat a Elies és el de fra Joan, autor del: *Del començament o del fonament de l'Orde i dels actes dels frares menors que foren els primers en religió i els companys del benaurat Francesc* (d'abans del 1240), en ocasió del viatge de la fraternitat a Roma en 1209.[25]

Aquí s'ha d'afegir el testimoni de l'*Anònim Perugí*: «Mentre ells anaven de camí (Francesc) els digué: «Fem d'un de nosaltres el nostre guia i tenim-lo com vicari de Jesucrist. On ell voldrà prendre un indret fem nosaltres aquest indret i quan ell es vulgui aturar per hostatjar-se, aturem-nos per hostatjar-nos». Elegiren fra Bernat, el primer que havia estat estat rebut pel benaurat Francesc, i feren el que els havia dit».[26]

---

22. La Síria medieval incloïa l'actual Síria, Jordània, el Líban, Palestina i Israel.
23. JG 14: *Beatus Franciscus assumpsit secum fratrem Heliam et fratrem Petrum Cathani et fratrem Cesarium, quem frater Helias minister Syriae, ut dictum est supra, recuperat et cum aliis fratribus rediit in Italiam.*
24. JG 50: «Frater Helias, vicarius beati Francisci».
25. Sobre la possibilitat que aquest text sigui anterior a 1240-1241, vegeu F. Accrocca, «Frate Elia ministro generale», en *Elia di Cortona tra realtà e mito,* pp. 61-90.

Trobem un segon esment del títol de vicari en Jordà de Giano, en JG 11. Els vicaris italians eren simples substituts temporals del més alt responsable del que hom començava anomenar Orde de Frares Menors. Aquesta no fou la tasca exacta de Pere Cattani i d'Elies: en el cas d'ambdós no es tractava de substituir Francesc en la seva absència, sinó de prendre la direcció efectiva de l'Orde.

Amb el *Memorial*, Tomàs de Celano inaugura l'ús del títol de «vicari» aplicat a Elies, i després el seguirà Bonaventura. Per què aquest canvi? Hom hi pot veure la voluntat de distingir els dos períodes de direcció d'Elies: «vicari» de 1221 a 1227; «ministre general» de 1232 a 1239.[27]

Pel que fa al judici de Bonaventura, amb la seva capacitat de matís i comparació, és el primer dels biògrafs franciscans que introdueix la comparació entre Francesc i el profeta Elies: una vegada en la *Legenda minor* i quatre en la *Legenda maior*. D'aquesta manera Bonaventura guarda silenci sobre Elies i introdueix l'Antiga Aliança i la Nova i la novetat franciscana. Una manera hàbil de mantenir la *dammnatio memoriae*.

Les eleccions d'Elies: 1221 – 1232

L'elecció del 30 de maig de 1227 aclareix el que Elies hagués estat designat el 1221. Si aquesta elecció tingué lloc, és que Elies havia cregut un deure convocar el capítol general, amb l'ordre del dia, segons diu

---

26. «L'Anonimo Perugino tra le fonti francescane del sec. XIII. Rapporti letterari e testo critico», ed. Di Fonzo, en *Miscellanea francescana* LXXII (1972) 434-465 (aquí AP 31).

27. Aquesta és una distinció que troba una base en la *Cronica* de Salimbene, p. 175: *Sub tribus generalibus ministris Ordo constitutiones non habuit, sciliet sub beato Francisco et sub Iohanne Parente et sub Helya, qui bis praefuit et obfuit (= obfuit* vol dir que li comportà perjudici).

Jordà de Giano: *Insuper mandans ministris Ordinis, ut convenirent ad eligendum generalem ministrum.*[28] Elies resumeix la carta de consolació per mitjà de la qual en ella fa constar la mort de Francesc. És la carta tal com ha estat conservada (1226).[29] Eccleston narra llargament l'elecció mancada de 1230, que és més versemblant que la de 1227: apareix com un conflicte entre provincials, que sostenen la reelecció de Joan Parenti, i els frares de base partidaris d'Elies, que amb un nou cop de força havia convocat un nou capítol general.[30] Fins al 1227 cap font no critica el govern d'Elies.

En la *Vida del benaurat Francesc*, Elies hi apareix com un fidel company de viatge del fundador, rebent la gràcia singular de poder veure la llaga del costat,[31] forçant amb sol·licitud maternal que Francesc tingués més cura de si mateix, i rebent la revelació de la data de la mort de Francesc,[32]es beneficia de la seva benedicció *in articulo mortis*.[33] El mateix es troba en la *Vida de Sant Francesc* de Julià de Spira.[34] Fra Joan i la *Legenda trium sociorum* no citen mai el nom d'Elies, però els tres companys l'indiquen a propòsit de la Porciúncula.

«El Sant mateix la recomanarà amb afectuosa insistència al ministre general i a tots els frares com un lloc preferit de la gloriosa Verge més que tots els llocs i esglésies d'aquest món».[35]

---

28. JG 50
29. Sobre l'autenticitat o no d'aquesta carta, vegeu F. Accrocca, «La lettera (o le lettere) di frate Elia sul transito di Francesco», en *Frate Francesco* LXIX (2003) 503 – 523.
30. TE 78
31. IC 95
32. IC 109
33. IC 105
34. VJS 63, 65, 67, 68, 69
35. 3S 56: *Quam ipse Sanctus notabiliter et affectuose recomendavit generali ministro et òmnibus fratribus, tamquam locum praecunctis locis et ecclesiis huius saeculi dilectum a Virgine gloriosa.*

En la *Compilatio Assissiensis*, que reflecteix principalment els records de fra Lleó, dominen els textos que ofereixen una imatge positiva d'Elies: anuncia la mort imminent de Francesc[36] en termes de la seva pròpia carta encíclica.[37]

Elies, un home espiritual (1217 – 1232)

És cert que la fragmentarietat dels documents que parlen de la trajectòria d'Elies a partir de 1246 aquesta documentació li és majoritàriament desfavorable. Tot i així, hom pot entreveure aspectes interessants de l'espiritualitat del personatge.

En ocasió del capítol de 1221 fou enviada una missió de frares menors a Alemanya. Jordà de Giano narra com ell, Jordà, es resistia de ser-hi enrolat i com fou conduït a fra Elies, que solucionà així la resistència de Jordà de Giano:

«Et mano, germà, per santa obediència de decidir finalment si hi vols anar o no.»[38]

Curiosament l'apel·lació a l'obediència es resolt en l'exercici del lliure arbitri; es fa ressò del «consell» de Francesc en el bitllet que envia a fra Lleó:

---

36. CA 7: un frare anònim, en qui es pot reconèixer Elies, anuncia: «Pare, la teva vida i la teva conducta han estat sempre una llum i un espill no solament per als teus frares, sinó per a tota l'Església de Déu i el mateix serà en la teva mort».
37. LEnc 2-3. Elies demana a Francesc de tenir cura de la pròpia salut i Francesc s'abandona totalment a Elies per al tractament dels seus ulls (CA 86).
38. JG 18
39. *Epistola ad fratrem Leonem*, en *Francisci Assissiensis, Scripta,* ed. C. Paolazzi, Grottaferrata 2009, p. 156: «In quocumque modo melius videtur tibi placere Domino Deo et sequi vestigia et paupertatem suam, faciatis cum benedictione Domini Dei et mea obedientia.»

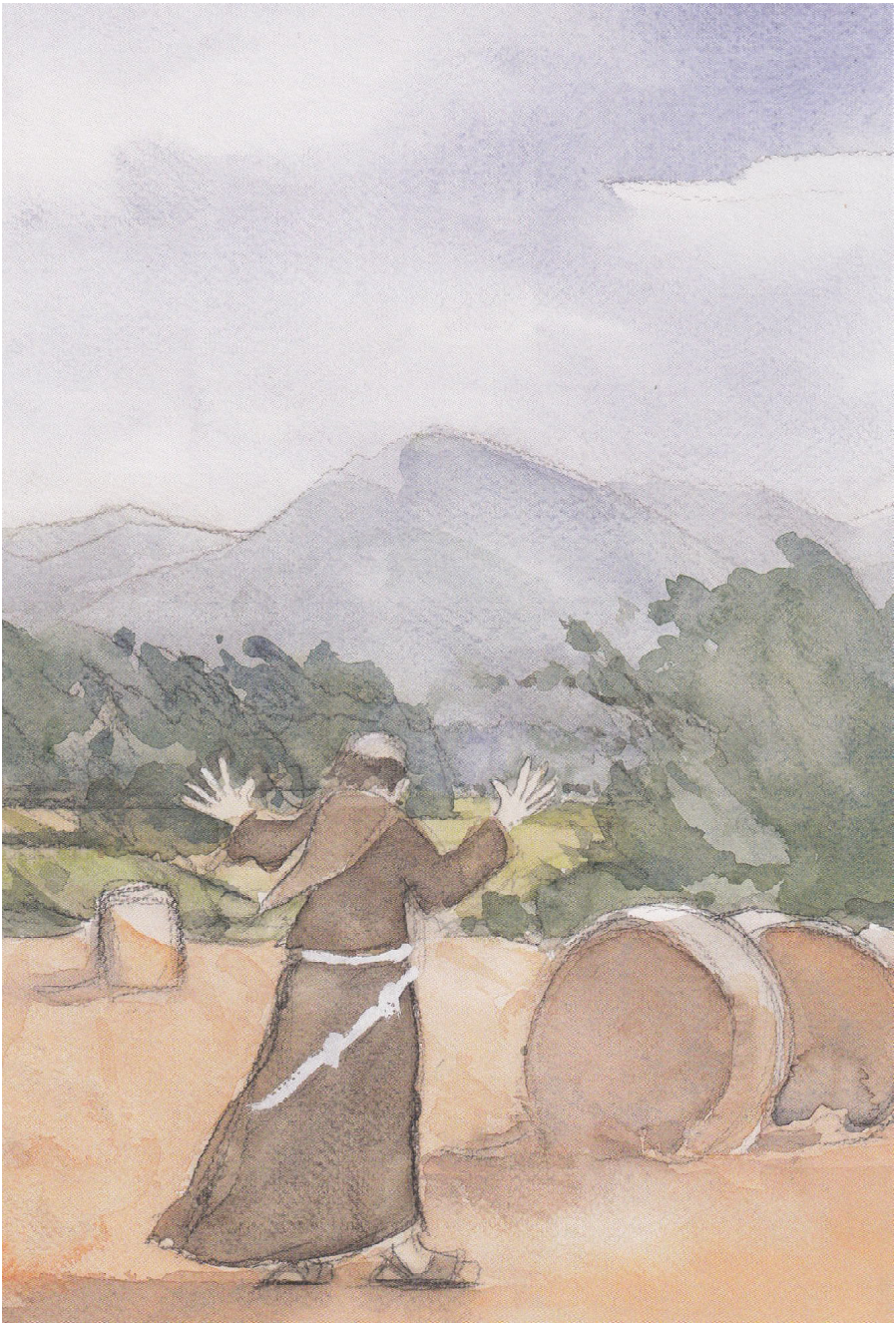

«De la manera que et sembli millor de plaure al Senyor Déu i seguir-les seves petjades i la seva pobresa fes-ho amb la benedicció del Senyor i la meva obediència.»[39]

Elies, doncs, capta el que és la quinta essència de l'esperit franciscà. Fins i tot en alguns punts sembla voler conservar més que Francesc el projecte original. Així, per exemple, pel que fa a la relació amb les monges de Sant Damià.[40]

Elies intercedeix a favor, de les monges de Sant Damià en el *Memorial*,[41] i aixeca les reticències de Francesc a anar a predicar-les-hi.[42] En ocasió de reprendre el govern de l'Orde, Elies és demanat per Clara en la seva segona carta a Agnès de Praga, en data de 1236 – 1237:

«Per caminar amb més seguretat per la via dels manaments del Senyor segueix el consell del nostre venerable pare, nostre fra Elies, ministre general; prefereix-lo als consells d'altres i tingue'l per a tu com el do més estimat. Si algú et digués una cosa diferent, si algú et suggerís una altra cosa que t'impedís la teva perfecció divina, fins i tot si l'has de respectar, no segueixis el seu consell, sinó, verge, pobra, abraça el Crist pobre.»[43]

---

40. M. F. Cusato, *Elias and Clare. An Enigmatic Relationship.* St. Bonaventure University, New York 1993, pp. 95-115.

41. Thomas de Celano, *Memoriale*. Editio critico-synoptica duarum redactionum ad fidem codicum manuscriptorum. Curaverunt F. Accrocca – A. Horowski, Roma 2011; 2C 207. Certament que a partir de 1211 el projecte (o somni) d'una única comunitat de frares i monges menors, que Clara invocava. Cf. M. P. Alberoni, «Introduction», en Claire d'Assise. Écrits, vie, documents, J. Dalarun – A. Le Herou, Paris 2013, pp. 779 – 829.

42. Però per part dels frares el consens sobre una tal fraternitat l'acord no era unànim i l'episodi de 2C 207 demostra que Elies hi estava més inclinat que el mateix Francesc.

43. Chiara d'Assisi, *Lettere ad Agnese. La visione dello specchio*, ed. G. Pozzi – B. Rima, Milano 1999, pp. 116 – 121; F. Raurell, «La lettura del Cantico dei Cantici al tempo di Chiara e la IV Lettera ad Agnese di Praga», in D. Covi – D. Dozzi (eds.), *Chiara Francescanessimo al femminile,* Roma 1993, pp. 188 – 289.

Elies volgué ser un penitent com Francesc. En la seva reconciliació a Cortona els dies 2-6 de maig de 1253 Elies es confessa pecador, amb tot, això no té res de lògic en vista de les circumstàncies. Però abans del 24 de juliol de 1226, l'home que s'adreçava als «seus germans de l'Orde de Frares menors, molt estimats en el Crist, que s'hostatgen prop de Valençana a la diòcesi de Cambrai», ja es presentava com «fra Elies, vil i caduc pecador, el més petit servidor dels Frares menors».[44]

L'aspecte penitencial de la conversió d'Elies s'expressa també en la seva atracció a l'eremitisme. Així ho entén Tomàs d'Eccleston:

«Fra Elies, retirant-se en un eremitori es deixà créixer els cabells i la barba i, per mitjà d'aquest simulacre de santedat, es reconcilià amb l'Orde i amb els germans.»[45]

Tot referint la mancada presa de poder de 1230, el cronista presenta aquest recés eremític com una hàbil maniobra. Segons ell, el mateix Gregori IX s'hi deixà caure. El papa «molt impressionat per aquest comportament, s'irrità molt contra ell pel que sentia a dir de la vida que Elies portava en un eremitori.»[46]

Però que l'eremitisme hagués estat una tendència real d'Elies ho demostra, com ja hem vist, fins i tot en l'elecció del seu nom de religió:

---

44. LVal: *In Christo sibi carissimis fratribus Ordinis fratrum Minorum iuxta Valencianas in episcopato Cameracensi hospitantibus frater Elias, vilis peccator et caducus et fratrum Minorum minimus servus.* Aquesta missiva ofereix curioses semblances, amb la Carta a tot l'Orde que Francesc «home vil i caduc, vostre servidor» adreça a Elies (Lord 3, 40).

45. TE 77: *Frater vero Helias, divertens ad quoddam heremitorium permisit sibi crescere comam et barbam, et per hanc simulationem sanctitatis ordini et fratribus reconciliatus est.*

46. TE 78: *Qui satis motus ad haec, quousque audiret, quod in heremitorio tam singularem vitam duceret, valde offensos extitit erga eum.*

pren el nom d'aquell profeta vestit amb pell de bèsties, una prova del caràcter radical de la seva conversió.

L'espiritualitat d'Elies té un fort accent crístic, en estreta relació amb el *Christus patiens*: amb la seva humanitat, les seves llagues, la seva sang: en la carta que adreça als frares de Valenciennes («salvació i veritable pau per l'aspersió de la sang de Nostre Senyor Jesucrist») continua fidelment el paral·lelisme amb la Carta a tot l'Orde («salvació en aquell que ens ha rescatat i rentat amb la seva sang molt preciosa»).[47] Segons Tomàs d'Eccleston la salutació és: «per l'aspersió de la sang de Jesucrist» podria ser la marca de les cartes d'Elies.[48] Els biògrafs concorden, com ja hem vist, que Elies fou l'únic dels seguidors de Francesc, que veieren el seu costat llagat quan el Pobre d'Assís vivia.[49]

En la seva carta encíclica sobre la mort de Francesc, Elies es presenta com el primer que ha trobat els estigmes, el primer que aplica l'expressió paulina a les llagues del Sant d'Assís: «D'ara endavant, que ningú no m'amoïni, que jo porto en el meu cos les marques dels sofriments de Jesús».[50] En aquesta carta encíclica d'Elies s'hi poden llegir més de cinquanta referències bíbliques que denoten un cert coneixement de l'Escriptura.[51]

---

47. LOrd 3,40

48. La frase és una citació «implícita» de 1Pe 1, 2; també se la pot llegir en TE 86 a propòsit de qüestions que s'havien de plantejar al ministre general sobre alguns punts considerats no gaire clars de la Regla.

49. Així en 1C95; VJ 63; LO 2; 2C 138; LM XIII,8.

50. Ga 6, 17. Sobre aquest punt vegeu l'interessant treball de J. Dalarun, «À cette époque, le bienheureux François avait des cicatrices aux mains et aux pieds et au coté», en *Archivio italiano per la storia della pietà* 26(2014) 43-91.

51. Lluc és el més citat (onze vegades); segueixen l'Eclesiàstic i els Salms, Lamentacions i Joan (tres vegades) etc. Cf. M. Bihl, «De epístola fratris Heliae circa transitum Sancti Francisci», en *Archivium franciscanum historicum* 23(1930) 410-418.

Del gran crucifix que Elies encarregà a Giunta Pisano per la Basílica de Sant Francesc només en queda una còpia del s. XVII.[52] Aquest crucifix fou realitzat en 1236, un any abans que Gregori IX reconegués oficialment els estigmes.[53] En 1244, a la conclusió d'una llarga missió a Orient, Elies portà un fragment de la vera creu de Bizanci a Cortona.[54]

Com es pot veure, una bona part de les fonts presenten Elies d'una manera caricaturesca, negativa, i sovint reduït a la seva dimensió política. Però el relat espiritual que hom pot trobar en fonts menys parcials, el retrat que hi apareix no és ni tan negatiu ni tan indigne. Elies, un enamorat de Francesc i del seu programa de vida. Una lectura més aprofundida de les fonts fa emergir un Elies custodi i intèrpret amb Clara de la proposta cristiana de Francesc d'Assís.

52. Es conserva en el Comune (ajuntament) d'Assís.
53. GREGORI IX, *Confessor Domini*, en BF, I, p. 214.
54. S. VECCHIO, «Elia d'Assisi (Elia da Cortona) al mondo Buonbarone», en *Dizionario Biografico degli Italiani* XLII, Roma 1993, 453.